

УДК 811.111

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Матвієнків О.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Досліджено структурно-семантичні характеристики фразеологічних одиниць англійської мови у сучасному художньому дискурсі. Автор доходить висновку, що здатність фразеологічних одиниць поєднуватися з оточенням перебуває у прямій залежності від її внутрішньої семантико-синтаксичної структури. Кожна фразеологічна одиниця (далі ФО) для своєї мовної реалізації має своє лексико-граматичне оточення. Механізм утворення фразеологічного значення, семантична структура та семантичні властивості ФО у різних функційних стилях сьогодення провадять до лексико-граматичної (морфологічної) класифікації ФО. Ця класифікація дозволила виокремити такі види ФО: іменникові / *субстантивні*, дієслівні / *вербальні*, прикметникові / *ад'єктивні*, прислівникові / *адвербіальні*, вигукові.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, художній дискурс, валентність, сполучуваність, семантика.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці, як особливі мовні знаки, належать до складних і суперечливих явищ мови. ФО з'являються в англійській мові внаслідок осмислення потреби знайти знакове вираження для подій, відчуттів та ситуацій, які пов'язані з відносинами між людьми. Фразеологізми використовуються як в мові, так і в художніх творах. Естетична роль мовних одиниць (а ФО не є винятком) у художній літературі сьогодення, зумовлена їхньою образністю й емотивністю, а також умінням автора дібрати матеріал і увести його в текст, підпорядкувати авторському задумові [1, с. 212]. ФО сучасної англійської мови характеризуються семантичними зрушеннями у процесі їхньої дієвості в художньому тексті. Семантичне зрушення у ФО розуміємо як контекстуально детерміновану зміну семантики ФО на основі модифікації її зовнішньої та внутрішньої форми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці ХХ ст. з'явилася низка наукових праць, у яких увага дослідників прикута до вивчення ФО, дослідження котрих проведено на матеріалі різних мов у різножанрових художніх текстах. Передусім це стосується проблеми її *лінгвокультурологічного* / *етнолінгвістичного* (Н.Ф. Алефиренко, О.П. Левченко та ін.), *когнітивно-дискурсного* (С.С. Алешкевич, F. Voers, S. Lindstromberg), *когнітивно-ономасіологічного* (Ю.Д. Апресян, В.Н. Телия та ін.), *комунікативно-прагматичного* (М.Л. Джаграєва, Т.А. van Dijk, L. Hickey та ін.) підходів, котрі викликають особливе наукове зацікавлення. Утім, й надалі актуальним залишається структурно-семантичний аналіз ФО із подальшим розв'язанням особливостей мотивації їхнього ужитку на матеріалі різних мов: *слов'янських* (В.І. Коваль, Л.Г. Скрипник, В.Д. Ужченко та ін.), *романських* (В.Г. Гак, С.П. Коновець), *германських* (С.Н. Денисенко, Б.І. Лабінська, P. Skandera, L.P. Smith, B. Fraser, W. Fleischer, C. Földes, A. Makkai, M.M. Wood та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. За наявності фахових публікацій, досі недостатньо вивчені проблеми семантики і структури ФО у сучасному художньому дискурсі, які формують найконденсованіше вираження національно-культурного компонента мови.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідити структурно-семантичні характеристики

ФО англійської мови у сучасному художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз фразеологічних одиниць за оточенням загострює увагу на дослідженні структурних зв'язків ФО, що допомагає вирізнити їх на тлі інших лінгвальних одиниць, сприяє визначенню їхньої семантики (значення ФО безпосередньо пов'язане з оточенням), але класифікація усього фразеологічного фонду за цією схемою занадто деталізована і складна. Використані нами у дослідженні класифікаційні схеми по-своєму допомагають з'ясувати природу ФО, схарактеризувати особливості їхньої дієвості та еволюцію в мовній системі.

У сучасному мовознавстві й надалі тривають студії фразеологічного складу мови в теоретичному, описовому, контрастивному, культурному, лексикографічному, комп'ютерному (theoretical, descriptive, contrastive, cultural, lexicographic, computational) ключах розвитку (S. Granger, F. Meunier (2008) [2]). Водночас констатуємо, що біля витоків української фразеологічної школи та англійської школи ідіоматики, які детально напрацьовують проблеми морфології та синтаксису ФО, стоять С.Н. Денисенко (1990) [3], О.П. Левченко (2005) [4], О.О. Селіванова (2004) [5], В.Д. Ужченко (2007) [6], F. Voers, S. Lindstromberg (2008) [7], H. Burger (2007) [8], A.P. Cowie (2001) [9].

Механізм утворення фразеологічного значення, семантична структура та семантичні властивості ФО у різних функційних стилях сьогодення провадять до лексико-граматичної (**морфологічної**) класифікації ФО, що дозволила виокремити такі їхні види: *іменникові* / *субстантивні*, *дієслівні* / *вербальні*, *прикметникові* / *ад'єктивні*, *прислівникові* / *адвербіальні*, *вигукові*.

Для *вербальних* ФО англійської мови найхарактерніші структурні типи: V + N; V + N + prep; V + Adj + N; V + Adj + prep + N; V + prep + N; V + N + prep + N.

Серед *субстантивних* ФО подибуємо структурні типи в порядку частотності: N + prep + N; N + N; N + prep + possessive pronoun + N; Adj + N + prep + N. Менш типові N + conj + N; N + N-ed; Adj + N; N + prep + V; Num + N.

Серед *адвербіальних* ФО виокремлюємо такі структурні типи: Adv + conj + Adv; prep + Adj + N; prep + N + prep; prep + N; Adv + prep + N.

Серед нечисленних ад'єктивних ФО зустрічаються такі структурні типи: Adj + N; Adj + N-ed. Тут також виділяємо підклас компаративних фразеологізмів – ФО, що мають у своєму складі порівняльний компонент (такий як as, like); Adj + prep + N, наприклад, as hard as nails; like a bear with a sore throat.

Здатність дієслова керувати числом актантів була визначена Л. Теньєром як його валентність [10, с. 79–80]. Відповідно до теорії Л. Теньєра, дієслову в реченні належить центральна роль, всі ж інші члени, включаючи і підмет, підпорядковані йому. Але у валентністний набір дієслова Л. Теньєр включав підмет і додаток і називав всі ці елементи «актантами» / учасниками дії.

Перші кроки у напрямку вивчення валентності були зроблені німецькими лінгвістами під впливом вербоцентричної концепції Л. Теньєра, що зумовило обмеженість підходу німецьких учених до проблеми валентності, яку пов'язують насамперед з дієсловом і, яка стала основою напрацювання моделей речень, головним елементом яких було дієслово. Іншими словами, валентність – семантичне і синтаксичне виявлення відкритих позицій, а також їхнє синтаксичне заповнення. Згодом були визначені такі рівні валентності: логічна валентність; семантична валентність; синтаксична валентність. Перші два рівні валентностей можуть бути об'єднані, і в такому випадку говорять про логіко-семантичну валентність.

Валентність / сполучуваність – це властивість мовного значення мати відкриті позиції з точки зору логічних відносин, і, отже, нею володіє не тільки дієслово, а й інші частини мови, зокрема іменник. Валентність властива всім релятивним іменникам, бо в їхній семантиці закладена спрямованість на відносини з іншим об'єктом. Треба зазначити, що у фокусі уваги лінгвістики перебуває не тільки валентність окремих частин мови, а й цілих класів слів таких, як ФО.

Проблема сполучуваності ФО відкриває широкі перспективи для наукових напрацювань, оскільки «фразеологічні значення» лексем завжди обумовлені сполучуваністю. Здатність ФО поєднуватися з оточенням перебуває у прямій залежності від її внутрішньої семантико-синтаксичної структури. Кожна ФО для своєї мовної реалізації має своє лексико-граматичне оточення, тобто здатність поєднуватися з лексичними розрядами слів, що мають морфологічну і синтаксичну характеристику. Валентнісні властивості ФО запрограмовані у значенні фразеологізму. Цей вид діяльності індивіда відображає процес формування конструкцій різного типу, основою якого служить ФО англійської мови.

Найбільш чисельною групою ФО у нашому дослідженні є вербальні ФО. Вони функційно корелюють з дієсловом. Дієслово є стрижневим компонентом цих фразеологізмів. Більшість дієслівних ФО відносяться до дій, що здійснюються людиною, або, до стану, в якому вона перебуває. Вони можуть мати різну структуру, утім найпростішими утвореннями є поєднання дієслова з іменником, а також дієслова, допоміжного займенника та іменника. Внаслідок проведеного аналізу виокремлюємо одно-, дво- і тривалентні дієслівні ФО, прикладами яких можуть служити відповідно: **ФО to put on one's thinking cap** [ста-

ранно обмірковувати щось] → [11, с. 794]; *to get one's hands on smb.(smth.)* [прибрати до рук когось (щось); заволодіти чимсь] → [12, с. 164] та ін.

Одновалентні вербальні ФО характеризуються наявністю однієї обов'язкової валентності: логічний суб'єкт або об'єкт відображеної дієслівним компонентом ФО ситуації. Семантична структура ФО може бути записана таким чином: р (х), де р – дієслівна ФО, а х – ім'я суб'єкта / об'єкта. Отож, семантика цих ФО передбачає наявність однієї обов'язкової валентності. Валентність може виражатися:

а) **іменником: ФО to take an interest in** [цікавитися, захоплюватися] → [11, с. 911]: *She was just very quiet and thin – I remember the tops of her arms, you could see that there were two bones joining her shoulder to her elbow. We didn't talk about clothes or lipstick, no. Nothing like that, because when I was old enough to take an interest in such things it was already far too late* [13, p. 237];

б) **прикметником: ФО to take a good look (at)** [добре подивитися, розглянути] → [11, с. 910]: *«I'd say the professor'll take her handy on this one. Judge's daughter and all. He'll be taking a good look at, make sure that the boy that done it had never tasted the goods before he bought them, if you're with me»* [14, p. 20];

в) **особовим займенником: ФО to mind one's own business** [займатися своїми справами, не втручатися в чужі справи] → [11, с. 674]: *When Laura came to Reenie with welts on the palms of her hands Reenie confronted Mr. Erskine, but was told to mind her own business* [15, p. 198].

Валентність формує номінативні блоки, які розташовані як контактні так і дистантно. Такі блоки подані іменниковим словосполученням з конструкцією N's + Adj + N. Вони сприяють організації усього речення. Реалізація обов'язкової валентності сприяє організації тексту за допомогою особових, присвійних і вказівних займенників, які є детермінантами: *Andrea meanwhile nibbled delicately on a slice of Border tart, looking rather faint, while Mrs. Macbeth urged a flag jack on her.*

«I like to fake», she said. «I like to keep my hand in. Or hands in», she added, looking down at one of her own midget hands, but then she seemed to grow suddenly confused and hobbled away, patting Andrea's shoulder affectionately as she passed him. Andrea gave a little shudder [16, p. 312]. Особовий займенник *she* і присвійний займенник *her* відсилає читача до відрізка тексту – реалізації обов'язкової валентності цієї дієслівної ФО, власного імені *Mrs. Macbeth*. Цей відрізок розташований дистантно від аналізованого.

Двовалентним вербальним ФО властива наявність двох обов'язкових валентностей: валентність 1 – суб'єкт; валентність 2 – об'єкт або суб'єкт. Логіко-семантична структура висловлень з дво валентними дієслівними ФО має такий вигляд: р (х, у), де р – дієслівна ФО, х – ім'я суб'єкта, у – ім'я об'єкта / суб'єкта.

Ім'я суб'єкта (валентність 1) дво валентних дієслівних ФО представлено тими ж способами, що ім'я суб'єкта у одновалентних ФО, а саме:

а) **іменник: In late May 1951, Patricia fell into conversation with a fifty-year-old man at the bar of the Penny Farthing, a pub close to Carlisle Circus** [14, p. 58];

б) **загальна назва:** «*Now tell me that wasn't worth seven pence. Papers get hold of it, mind, I should say it would be worth a lot more. – Why, how queer you look! Ain't going to faint, are you?*» [17, р. 532];

в) **особовий займенник:** «*There's a few men in this town making a fool of him with that daughter of his. He'd do well to put a curb on her. Or a bit and bridle before she's rid out*» [14, р. 80].

Валентність 1, встановлюючи зв'язки всередині речення, формує словосполучення, що утворюють номінативні блоки, організовуючи структуру речення. Валентність 1 сприяє організації тексту за допомогою особових, присвійних і вказівних займенників. *This will not get rid of it, she reflects gloomily* [18, р. 378]. Вказівний займенник *this* відсилає до предтексту, в якому дано опис цього предмета: *Frederica feels wild and oppressed. She takes the sharp shears, and slices Guy Tiger's letter in two, vertically, and then again horizontally, and then again, until she has a handful of rectangular segments* [19, р. 378]. (ФО to get rid of (one, something) [усунути щось, здихатися, позбутися (когось, чогось)] → [11, с. 383]).

Валентність 2 двовалентних дієслівних ФО реалізується найчастіше за допомогою таких мовних одиниць, як: а) особові та присвійні займенники: *She hugs her arm close to her, clutching it tight with her other arm. «Don't take off the Band-Aid. It'll hurt».*

«I'll be careful.» I grip her arm firmly. She makes a whispering noise, but I am determined» [19, р. 449]. Тут суб'єкт виражений словосполу-

ченням *old woman*, до якого відсилає особовий займенник у непрямому відмінку *her*. (ФО to make a noise [1] зчинити шум, галас (через щось); 2) стати відомим, примусити говорити про себе] → [11, с. 642]).

Валентність 2 сприяє організації тексту за допомогою особових, присвійних і вказівних займенників. Особові займенники, замінюючи іменник, співвідносять ці речення з предтекстом, встановлюючи внутрішньотекстові зв'язки. Валентність 1 сприяє формуванню номінативних блоків із структурою N + of + N: *He took hold of my hand and held it tightly as we set out across the muddy field, and I knew that at last I was safe from harm* [20, р. 472]. (ФО to take hold of [1] (something, one) ухопитися, схопити, піймати (когось, щось); 2) перен. мати вплив (на когось, щось), оволодіти] → [11, с. 915]).

Висновки і пропозиції. ФО можуть розглядатися як одиниці мови, які імпліцитно репрезентують комунікативно-прагматичну ситуацію, в якій задіяний суб'єкт, котрий здійснює певну невербальну дію. Семантика ФО детермінує їхню логіко-семантичну валентність, реалізуючись на синтаксичному рівні. Реалізацією обов'язкових валентностей дієслівних ФО служать іменники (загальні і власні), займенники, іменні та атрибутивні словосполучення, номінативні блоки і складніші конструкції (герундіальні звороти, атрибутивні конструкції). У подальшій роботі вважається доцільним вивчення причин семантичних зрушень в одиницях мовлення при їхньому функціонуванні в художньому дискурсі.

Список літератури:

1. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ ст.: [монографія]. – Львів: ПАІС, 2013. – 268 с.
2. Phraseology: an interdisciplinary perspective / edited by Sylviane Granger, Fanny Meunier. – John Benjamins P.C., 2008. – 422 p.
3. Денисенко С.Н. Фразеологическая деривация как системный и коммуникативный феномен: (на материале нем. фразеологии): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Денисенко С.Н. – Львов, 1990. – 415 с.
4. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект / Левченко О.П. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
5. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. Київ – Черкаси, 2004. – 276 с.
6. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
7. Boers F., Lindstromberg S. Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology. – Berlin: Walter de Gruyter, 2008. – 396 p.
8. Burger H. Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung, 1. Halbband Volume 1. – Berlin: Walter de Gruyter, 2007. – 1113 s.
9. Cowie A.P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. – Oxford University Press, 2001. – 258 p.
10. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
11. Баранцев К.Т. Англо-український фразеологічний словник. – К.: Знання, 2005. – 1056 с.
12. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь. – М.: Рус. яз., 2002. – 512 с.
13. Thomas R. The Potter's House. – London: Arrow Books, 2002. – 486 p.
14. McNamee E. The Blue Tango. – London: Faber and Faber Limited, 2002. – 265 p.
15. Atwood M. The Blind Assassin. – London: Virago Press, 2001. – 641 p.
16. Atkinson K. Emotionally Weird. – London: A black Swan book, 2001. – 402 p.
17. Waters S. Fingersmith. – London: Virago Press, 2003. – 548 p.
18. Thorne M. Pictures of You. – London: Phoenix, 2002. – 293 p.
19. Niffenegger A. The Time Traveler's Wife. – London: Vintage, 2005. – 518 p.
20. Taylor Bradford B. Where You Belong. – London: Harper Collins Publishers, 200. – 472 p.

Матвиенкив О.С.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СОВРЕМЕННОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация

Исследованы структурно-семантические характеристики фразеологических единиц английского языка в современном художественном дискурсе. Автор приходит к выводу, что способность фразеологических единиц сочетаться с окружением находится в прямой зависимости от ее внутренней семантико-синтаксической структуры. Каждая фразеологическая единица (далее ФЕ) для своей языковой реализации имеет свое лексико-грамматическое окружение. Механизм образования фразеологического значения, семантическая структура и семантические свойства ФЕ в различных функциональных стилях проводят к лексико-грамматической (морфологической) классификации ФЕ. Эта классификация позволила выделить следующие виды ФЕ: существительные / *субстантивные*, глагольные / *вербальные*, прилагательные / *адъективные*, наречные / *адвербиальные*, междометные.

Ключевые слова: фразеологическая единица, художественный дискурс, валентность, сочетаемость, семантика.

Matviienkiv O.S.

Ivan Franko National University of Lviv

STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS IN CONTEMPORARY FICTIONAL DISCOURSE

Summary

The structural and semantic characteristics of English phraseological units in contemporary fictional discourse are investigated. The author concludes that the ability of phraseological units to combine with the environment directly depends on its internal semantic and syntactic structure. Each phraseological unit for its language implementation has its lexical and grammatical environment. Phraseological units have been grouped and categorized in accordance with the type of structurally semantic and grammatical processes based on the morphological classification. Judging from the implemented morphological classification of phraseological units, we distinguish the following types of phraseological units: substantive, verbal, adverbial, adjectival and interjectional.

Keywords: phraseological unit, fictional discourse, valence, compatibility semantics.